

UCHWAŁA
PAŃSTWOWEJ KOMISJI WYBORCZEJ
z dnia 7 maja 2012 r.

w sprawie wytycznych i wyjaśnień w sprawie referendów lokalnych dotyczących
odwołania organów jednostek samorządu terytorialnego

Na podstawie art. 161 § 1 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. — Kodeks wyborczy (Dz. U. Nr 21, poz. 112, z późn. zm.¹⁾) w związku z art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym (Dz. U. Nr 88, poz. 985, z późn. zm.²⁾) Państwowa Komisja Wyborcza uchwała, co następuje:

§ 1. Uchwała się wytyczne i wyjaśnienia w sprawie referendów lokalnych dotyczących odwołania organów jednostek samorządu terytorialnego, stanowiące załącznik do uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu.

Przewodniczący
Państwowej Komisji Wyborczej

Stefan J. Jaworski (-)

---

¹⁾ Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2011 r. Nr 94, poz. 550, Nr 102, poz. 588, Nr 134, poz. 777, Nr 147, poz. 881, Nr 149, poz. 889, Nr 171, poz. 1016 i Nr 217, poz. 1281.

²⁾ Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2002 r. Nr 23, poz. 220, Nr 113, poz. 984 i Nr 153, poz. 1271, z 2004 r. Nr 102, poz. 1055, z 2005 r. Nr 175, poz. 1457, z 2007 r. Nr 112, poz. 766 oraz z 2011 r. Nr 21, poz. 113 i Nr 134, poz. 777.

Załącznik
do uchwały Państwowej Komisji Wyborczej
z dnia 7 maja 2012 r. (poz. ...)

Wytyczne i wyjaśnienia w sprawie referendów lokalnych dotyczących odwołania organów jednostek samorządu terytorialnego

Przyjmowanie powiadomień o zamiarze wystąpienia z inicjatywą przeprowadzenia referendum

1. Komisarz wyborczy przyjmując powiadomienie inicjatora referendum o zamiarze wystąpienia z inicjatywą przeprowadzenia referendum niezwłocznie bada, czy inicjator spełnia wymogi określone w art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym, zwanej dalej „ustawą” oraz czy powiadomienie spełnia wymogi określone w art. 12 ust. 2 ustawy. Należy także sprawdzić, czy powiadomienie zostało właściwie podpisane. Powiadomienie mogą podpisać, w zależności od podmiotu inicjującego referendum:
  - 1) wszyscy członkowie grupy obywateli, będącej inicjatorem referendum;
  - 2) osoby upoważnione do reprezentowania na zewnątrz statutowej struktury terenowej partii politycznej;
  - 3) osoby upoważnione do reprezentowania na zewnątrz organizacji społecznej, lub pełnomocnik wskazany przez inicjatora referendum.

W przypadku gdy inicjatorem referendum jest grupa mieszkańców, komisarz wyborczy sprawdza, czy adresy członków grupy podane w powiadomieniu wskazują, że spełniają oni warunek określony w art. 11 ust. 1 pkt 1 ustawy.

Ponadto należy sprawdzić, czy adres pełnomocnika podany w powiadomieniu wskazuje, że spełnia on warunek określony w art. 12 ust. 4 ustawy.

2. Jeżeli inicjator spełnia wymogi art. 11 ust. 1 ustawy oraz powiadomienie spełnia wymogi określone w art. 12 ust. 2 ustawy, zostało prawidłowo podpisane, a adres pełnomocnika inicjatora podany w powiadomieniu wskazuje, że spełnia on warunek określony w art. 12 ust. 4 ustawy, komisarz wyborczy niezwłocznie

potwierdza pisemnie otrzymanie powiadomienia. W przeciwnym przypadku komisarz wyborczy niezwłocznie pisemnie odmawia przyjęcia powiadomienia, wskazując stwierdzone wady. Od odmowy postanowienia nie służy środek odwoławczy. Jednakże inicjator referendum może złożyć do Państwowej Komisji Wyborczej skargę na działanie komisarza wyborczego, w trybie art. 160 § 1 pkt 5 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. — Kodeks wyborczy, zwanej dalej „Kodeksem wyborczym”. Informację o tej możliwości komisarz wyborczy zawiera w piśmie w sprawie odmowy przyjęcia powiadomienia.

3. Przepisy ustawy nie regulują kwestii występowania przez grupę obywateli — inicjatorów referendum pod określoną nazwą. Nie stanowi zatem wady powiadomienia podanie przez grupę obywateli nazwy własnej, z zastrzeżeniem, że w treści tej nazwy nie mogą znaleźć się elementy agitacji na rzecz określonego wyniku referendum. Przyjęcie nazwy przez inicjatora referendum nie zwalnia go z obowiązku podawania, w przypadkach określonych w ustawie, nazwisk osób wchodzących w skład grupy inicjatywnej.

Rozpatrywanie wniosku mieszkańców o przeprowadzenie referendum

4. Otrzymanie wniosku o przeprowadzenie referendum komisarz wyborczy niezwłocznie potwierdza na piśmie.
5. Komisarz wyborczy przed wydaniem postanowienia o przeprowadzeniu referendum ocenia prawidłowość zgłoszonego wniosku, a w szczególności sprawdza:
  - 1) dotrzymanie przez inicjatora terminu, o którym mowa w art. 14 ust. 1 ustawy;
  - 2) czy inicjator spełnił obowiązek powiadomienia mieszkańców o zamierzonym referendum wraz z uzasadnieniem;
  - 3) czy do wniosku dołączono spełniające wymogi art. 14 ust. 2 ustawy karty zawierające podpisy mieszkańców popierających inicjatywę przeprowadzenia referendum;
  - 4) czy inicjatywę przeprowadzenia referendum poparła podpisami wymagana liczba mieszkańców;
  - 5) czy inicjator spełnia wymogi ustawowe;
  - 6) czy wniosek został prawidłowo podpisany.

6. Przy ocenie, czy inicjator referendum dotrzymał terminu określonego w art. 14 ust. 1 ustawy należy uwzględnić, że stosownie do art. 9 § 2 Kodeksu wyborczego w związku z art. 1 ust. 2 ustawy, jeżeli koniec terminu wykonania czynności przypada na sobotę albo na dzień ustawowo wolny od pracy, termin ten upływa pierwszego roboczego dnia po tym dniu. Jeżeli zatem 60 dniowy termin na złożenie komisarzowi wyborczemu pisemnego wniosku mieszkańców o przeprowadzenie referendum oraz do zbierania przez inicjatora podpisów mieszkańców z poparciem dla inicjatywy przeprowadzenia referendum upływa np. w sobotę, to dokonanie tych czynności w pierwszy poniedziałek po tej sobocie nie uchybia terminowi ustawowemu.
7. Zgodnie z art. 13 ust. 1 i 3 ustawy inicjator referendum gminnego obowiązany jest podać do wiadomości mieszkańców gminy przedmiot zamierzonego referendum wraz z uzasadnieniem. Podanie do wiadomości w gminie następuje w sposób zwyczajowo przyjęty w danej gminie, a w powiecie i w województwie — poprzez ogłoszenie w prasie codziennej ogólnodostępnej w danej jednostce samorządu terytorialnego. Jeżeli zachodzą wątpliwości, czy inicjator wywiązał się z powyższego obowiązku, komisarz wyborczy powinien przeprowadzić postępowanie wyjaśniające w tej sprawie.
8. Jeżeli w danej gminie przyjęte jest ogłaszanie urzędowych ogłoszeń poprzez wywieszanie ich w siedzibie urzędu gminy i na tablicach ogłoszeń w sołectwach, wówczas również inicjator referendum w ten sposób powinien podać do wiadomości przedmiot referendum.
9. W świetle przepisów ustawy niedopuszczalne jest podanie do wiadomości publicznej informacji o przedmiocie referendum po zgłoszeniu wniosku komisarzowi wyborczemu, nawet jeżeli nie upłynął jeszcze termin określony w art. 14 ust. 1 ustawy. Jest to nieusuwalna wada powodująca odrzucenie wniosku.
10. Komisarz wyborczy przed przystąpieniem do sprawdzania, czy wniosek poparła wymagana liczba mieszkańców, sprawdza, czy karty, na których zbierano podpisy spełniają wymogi określone w art. 14 ust. 2 ustawy.

11. Karty, na których inicjator referendum zbierał podpisy osób popierających inicjatywę przeprowadzenia referendum mogą być wykorzystywane z obu ich stron, pod warunkiem, że na każdej z kart pierwsza strona odpowiada treścią wymogom określonym w art. 14 ust. 2 ustawy i zawiera część podpisów, zaś druga strona zawiera wyraźne wskazanie o kontynuacji z pierwszej strony karty podpisów mieszkańców popierających inicjatywę referendalną. Na drugiej stronie karty musi być zachowana ciągłość numeracji ze strony pierwszej.
12. W przypadku, gdy inicjatorem referendum jest grupa mieszkańców, przez „miejsce zamieszkania pełnomocnika”, o którym mowa w art. 14 ust. 2 pkt 1 ustawy należy rozumieć określenie samej nazwy miejscowości, a nie konkretny adres (ulica, nr domu, kod pocztowy), pod którym mieszka pełnomocnik.
13. Badając spełnienie wymogów formalnych dotyczących złożonych podpisów osób popierających inicjatywę przeprowadzenia referendum, komisarz wyborczy lub osoba przez niego upoważniona, sprawdza, czy:
  - 1) imię i nazwisko podano w pełnym brzmieniu (a nie np. pierwszą literę imienia);
  - 2) adres zamieszkania obejmuje: nazwę miejscowości (miasta, wsi, osady), nazwę ulicy i numer domu oraz numer mieszkania. Podawanie kodu pocztowego nie jest konieczne. W miejscowościach, w których nie ma ulic konieczne jest wskazanie numeru domu (posesji). Podanie numeru lokalu dotyczy tylko budynków wielomieszkaniowych. Brak danych lub niepełne określenie adresu zamieszkania powoduje uznanie poparcia za złożone wadliwie. Za prawidłowo udzielone poparcie należy uznać, gdy zamiast wskazania pełnego brzmienia nazwy miejscowości w rubryce „Adres zamieszkania” popierający posłuży się powszechnie używanym i jednoznacznie rozumianym skrótem tej nazwy, jeżeli inne dane dotyczące adresu zamieszkania (nazwa ulicy, nr domu, nr lokalu) zostały podane zgodnie z wymaganiami. Za prawidłowo udzielone poparcie uznaje się podpis obywatela, który zamiast dokładnego podania adresu zamieszkania w rubryce na to przeznaczonej postawił znak odnośnika do adresu wskazanego w pozycji bezpośrednio wyżej umieszczonej w wykazie podpisów, jeżeli osoby

wymienione w tych pozycjach noszą to samo nazwisko, co wskazywałoby, iż są członkami rodziny wspólnie zamieszkałymi pod tym samym adresem;

- 3) podany został numer ewidencyjny PESEL. Brak wskazania tego numeru lub podanie numeru wadliwego powoduje uznanie poparcia za złożone wadliwie;
  - 4) obok danych umieszczono podpis obywatela; brak podpisu oznacza, że poparcie nie zostało udzielone.
14. Po sprawdzeniu strony wykazu według powyższych kryteriów osoba sprawdzająca oznacza na wykazie podpisy złożone wadliwie, przez zakreślenie (w czerwonym kolorze) wadliwych danych osoby, której poparcie zostało zakwestionowane ze względu na stwierdzenie którejś z wymienionych wad.
- Osoba sprawdzająca dołącza do każdej strony wykazu kartkę o treści: „podpisów ogółem ....., podpisów prawidłowych ....., podpisów wadliwych ..... w tym: brak podpisu ....., wadliwie podane nazwisko lub imię ....., wadliwie podany adres ....., wadliwie podany nr PESEL ....., brak prawa wybierania .....”. W przypadku zakwestionowania poparcia z powodu więcej niż jednej wady podpis wadliwy zaliczany jest do najwcześniejszej z wymienionych grup.
- Zbiorcze ustalenia dotyczące weryfikacji wykazu podpisów podaje się w protokole wewnętrznym badania wykazu obejmującym: ogółem liczbę mieszkańców, którzy złożyli podpisy, liczbę podpisów złożonych wadliwie z podziałem według rodzaju wad i liczbę mieszkańców, którzy prawidłowo udzielili poparcia inicjatywie.
15. Sprawdzenia czy osoby wchodzące w skład grupy inicjatorów referendum, pełnomocnik inicjatora oraz osoby popierające inicjatywę przeprowadzenia referendum są uprawnione do wybierania organu stanowiącego danej jednostki samorządu terytorialnego komisarz wyborczy dokonuje w stałym rejestrze wyborców danej gminy lub gmin na terenie danego powiatu lub województwa. W tym celu komisarz wyborczy powinien zwrócić się do właściwego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta (ilekroć w dalszej części wytycznych mowa jest o wójcie należy przez to rozumieć także burmistrza i prezydenta miasta) o udostępnienie danych z rejestru wyborców. Czynności sprawdzające może

wykonywać wyłącznie upoważniony przez komisarza wyborczego pracownik delegatury Krajowego Biura Wyborczego. Pracownik urzędu gminy obecny przy dokonywaniu sprawdzenia nie może robić kopii kart z podpisami, ani czynić notatek z danymi osób popierających inicjatywę.

16. Warunek posiadania przez wszystkie osoby wchodzące w skład grupy inicjatorów referendum prawa wybierania do organu stanowiącego danej jednostki samorządu terytorialnego, o którym mowa w art. 11 ust. 1 pkt 1 ustawy, musi być spełniony z chwilą złożenia komisarzowi wyborczemu wniosku w sprawie odwołania organu jednostki samorządu terytorialnego. Jeżeli w dniu złożenia wniosku o przeprowadzenie referendum wszyscy członkowie grupy inicjatywnej spełniają ten warunek, należy uznać, że fakt, iż jeden z członków tej grupy w dniu składania powiadomienia o zamiarze wystąpienia z inicjatywą referendalną tego warunku nie spełniał, nie stanowi wady powodującej odrzucenie wniosku przez komisarza wyborczego.
17. Do czasu złożenia wniosku o przeprowadzenie referendum możliwa jest zmiana i uzupełnianie składu grupy inicjatywnej. Natomiast wycofanie się z grupy inicjatorów referendum po złożeniu wniosku o przeprowadzenie referendum jest bezskuteczne. Nie może zatem stanowić podstawy odrzucenia wniosku przez komisarza wyborczego.
18. Wniosek o przeprowadzenie referendum musi być podpisany zgodnie z wymogami wskazanymi dla powiadomienia o zamiarze wystąpienia z inicjatywą przeprowadzenia referendum.

Zarządzanie referendument

19. Jeżeli wniosek spełnia wymogi ustawowe, komisarz wyborczy wydaje postanowienie o przeprowadzeniu referendum.
20. Postanowienie o przeprowadzeniu referendum musi spełniać wymogi określone w art. 25 ust. 1 ustawy.
Ponadto w postanowieniu tym komisarz wyborczy obowiązany jest ustalić treść nakładki na kartę do głosowania sporządzonej w alfabecie Braile'a.
21. Ustalając treść karty i nakładki komisarz wyborczy powinien szczegółowo określić parametry techniczne poszczególnych elementów karty i nakładki.

Dopuszczalne jest określenie parametrów technicznych odrębnym postanowieniem, jednakże w takim przypadku w postanowieniu o przeprowadzeniu referendum musi być zawarta informacja, że parametry techniczne karty i nakładki określa odrębne postanowienie.

22. W przypadku zarządzenia referendum gminnego w sprawie odwołania zarówno rady, jak i wójta, sporządza się dwie karty do głosowania, niezależnie od treści wniosku inicjatora — odrębną dla odwołania wójta i odrębną dla odwołania rady. W takim przypadku komisarz wyborczy w postanowieniu o zarządzeniu referendum powinien ustalić format karty do głosowania w sprawie odwołania rady większy, niż format karty do głosowania w sprawie odwołania organu wykonawczego i odpowiednio do tego format oraz wzór nakładek sporządzanych w alfabecie Braille'a.
23. W referendum w sprawie odwołania wójta pytanie referendalne powinno zawierać obok nazwy organu, w sprawie odwołania którego mają wypowiedzieć się mieszkańcy, także nazwisko wójta. Zatem pytanie w referendum w sprawie odwołania organu wykonawczego gminy powinno brzmieć:
- „Czy jest Pan/Pani za odwołaniem .....Wójta Gminy ..... przed
(imię i nazwisko) (nazwa)
upływem kadencji ?”.
24. W przypadku wydania przez komisarza wyborczego postanowienia o odrzuceniu wniosku z powodu niewystarczającej liczby podpisów mieszkańców, w uzasadnieniu postanowienia komisarz obowiązkowo podaje liczbę mieszkańców, którzy powinni udzielić poparcia, aby spełniony był wymóg określony w art. 4 ustawy, ogółem liczbę mieszkańców, którzy złożyli podpisy, liczbę podpisów złożonych wadliwie z podziałem według rodzaju wad i liczbę mieszkańców, którzy prawidłowo udzielili poparcia inicjatywie.

Komisje do spraw referendum

25. Zgodnie z art. 50 ust. 1 ustawy terytorialne i obwodowe komisje do przeprowadzenia referendum w sprawie odwołania organu jednostki samorządu terytorialnego powołuje komisarz wyborczy, w równej liczbie, spośród osób wskazanych przez organ wykonawczy danej jednostki oraz inicjatora referendum.

26. W celu powołania komisji komisarz wyborczy, po zarządzeniu referendum, ustala liczebność poszczególnych komisji oraz informuje podmioty uprawnione do zgłoszenia kandydatów na członków komisji o liczbie kandydatów, których powinny one zgłosić. W przypadku zgłoszenia przez któryś z uprawnionych podmiotów kandydatów w liczbie mniejszej niż połowa składu komisji lub niezgłoszenia ich w ogóle, należy wezwać ten podmiot do zgłoszenia wymaganej liczby kandydatów w wyznaczonym terminie, a po jego bezskutecznym upływie skład komisji powinien być uzupełniony do ustalonej wcześniej przez komisarza wyborczego liczby członków, przez powołanie wyborców niewskazanych przez uprawnione podmioty. Należy bowiem powołać komisję w składzie, w którym osoby wskazane przez jeden z uprawnionych podmiotów nie będą stanowić większości.
27. W przypadku referendum w sprawie odwołania wójta, przeprowadzanego na podstawie uchwały rady gminy, komisarz wyborczy powinien powołać w skład gminnej komisji do spraw referendum i obwodowych komisji do spraw referendum kandydatów wskazanych w równej liczbie przez radę gminy oraz przez wójta.
28. W przypadku referendum w sprawie odwołania rady gminy i wójta, po uprzednim ustaleniu liczebności komisji i powiadomieniu o tym inicjatora oraz rady i wójta, komisarz wyborczy powinien powołać w skład gminnej komisji do spraw referendum i obwodowych komisji do spraw referendum w równej liczbie osoby wskazane przez inicjatora referendum (1/2 składu komisji) oraz przez organ wykonawczy. W takiej jednak sytuacji zarówno wójtowi, jak i radzie gminy przysługuje prawo wskazania osób w liczbie odpowiadającej po 1/4 składu komisji. Rada gminy może również upoważnić wójta do wskazania tych osób. Swoje stanowisko w sprawie rada gminy powinna wyrazić w drodze uchwały.
29. Stosownie do art. 49 ust. 6 ustawy do zasad działalności terytorialnych komisji i obwodowych komisji stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu wyborczego, dotyczące terytorialnych i obwodowych komisji wyborczych. Odpowiednie zastosowanie mają nie tylko przepisy Kodeksu wyborczego, lecz również przepisy wykonawcze wydane na podstawie Kodeksu wyborczego, w tym m. in. uchwały

Państwowej Komisji Wyborczej, z uwzględnieniem odmiennych regulacji zawartych w ustawie.

Do czasu wydania aktów wykonawczych do Kodeksu wyborczego dotyczących terytorialnych i obwodowych komisji wyborczych w wyborach wyborów organów jednostek samorządu terytorialnego, zgodnie z art. 15 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. Przepisy wprowadzające ustawę — Kodeks wyborczy (Dz. U. Nr 21, poz. 113, z późn. zm.¹⁾), przy przeprowadzaniu referendum lokalnego w sprawie odwołania organu jednostki samorządu terytorialnego odpowiednie zastosowanie mają właściwe uchwały wydane na podstawie ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. — Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw (Dz. U. z 2010 r. Nr 176, poz. 1190 i z 2011 r. Nr 34, poz. 172), w tym m. in. dotyczące zasad powoływania terytorialnych i obwodowych komisji wyborczych, ich regulaminów oraz należności pieniężnych przysługujących członkom komisji.

Przeprowadzanie referendum

30. W referendum lokalnym przeprowadza się głosowanie przez pełnomocnika. Do głosowania przez pełnomocnika mają odpowiednie zastosowanie przepisy rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 1 września 2010 r. w sprawie sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania w wyborach do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast (Dz. U. Nr 170, poz. 1146), w tym również odpowiednio zmodyfikowane wzory określone w tym rozporządzeniu. Po zakończeniu bieżącej kadencji samorządu terytorialnego będą miały zastosowanie przepisy rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 28 lipca 2011 r. w sprawie sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania w wyborach: do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego oraz wójtów, burmistrzów

---

¹⁾Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2011 r. Nr 21, poz. 113, Nr 102, poz. 588 i Nr 147, poz. 881.

i prezydentów miast (Dz. U. Nr 157, poz. 936) wraz z odpowiednio zmodyfikowanymi wzorami określonymi w załącznikach nr 4, 8, 12 i 16;

31. Stosownie do art. 55 § 4 Kodeksu wyborczego pełnomocnikiem nie może być osoba wchodząca w skład komisji obwodowej właściwej dla obwodu głosowania osoby udzielającej pełnomocnictwa do głosowania, a także mężowie zaufania, jak również kandydaci w danych wyborach. Odpowiednio stosując powyższy przepis należy uznać, że pełnomocnikiem nie może być członek obwodowej komisji ds. referendum właściwej dla obwodu głosowania osoby udzielającej pełnomocnictwa do głosowania, a także mąż zaufania oraz, w zależności czy referendum dotyczy odwołania wójta czy odwołania rady — odpowiednio wójt lub radny rady, której odwołania referendum dotyczy; w przypadku gdy referendum dotyczy odwołania obu organów, pełnomocnikiem nie może być zarówno wójt, jak i radny.
32. Pełnomocnik inicjatora oraz członek grupy inicjatywnej może przyjąć pełnomocnictwo do głosowania.
33. W referendum lokalnym przeprowadza się głosowanie korespondencyjne przez osoby niepełnosprawne. Do głosowania korespondencyjnego mają odpowiednie zastosowanie przepisy rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 20 września 2011 r. w sprawie trybu doręczania i przekazywania przesyłek w głosowaniu korespondencyjnym wyborców niepełnosprawnych (Dz. U. Nr 197, poz. 1171) oraz uchwały Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 1 sierpnia 2011 r. w sprawie określenia wzoru i rozmiaru koperty na pakiet wyborczy, koperty zwrotnej, koperty na kartę do głosowania, oświadczenia o osobistym i tajnym oddaniu głosu oraz instrukcji głosowania, stosowanych w głosowaniu korespondencyjnym w obwodach głosowania utworzonych w kraju (M. P. Nr 75, poz. 741), w tym również odpowiednio zmodyfikowane wzory ustalone w załącznikach do tej uchwały. Po przeprowadzeniu wyborów samorządowych w 2014 r. odpowiednie zastosowanie będą miały właściwe akty prawne wydane w związku z tymi wyborami.
34. W referendum lokalnym stosuje się przepisy dotyczące głosowania przy pomocy nakładki na kartę do głosowania sporządzonej w alfabecie Braile'a.

35. Osoba niepełnosprawna uprawniona do udziału w referendum ma prawo do uzyskiwania informacji w trybie art. 37a Kodeksu wyborczego, a w szczególności o:
- 1) właściwym dla siebie obwodzie głosowania;
  - 2) lokalach obwodowych komisji do spraw referendum dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych, znajdujących się najbliżej jej miejsca zamieszkania;
  - 3) warunkach dopisania osoby niepełnosprawnej do spisu osób uprawnionych do udziału w referendum w obwodzie głosowania, w którym znajduje się lokal dostosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych;
  - 4) terminie referendum oraz godzinach głosowania;
  - 5) przedmiocie i pytaniu (pytaniach) w referendum;
  - 6) warunkach oraz formach głosowania;
36. Komisarz wyborczy, stosując odpowiednio art. 37b § 2 Kodeksu wyborczego, przygotowuje informacje o uprawnieniach przysługujących osobom niepełnosprawnym uprawnionym do udziału w referendum i zamieszcza je na swojej stronie internetowej. Nadto, komisarz wyborczy sporządza w alfabecie Braille'a materiał informacyjny o uprawnieniach przysługujących osobom niepełnosprawnym uprawnionym do udziału w referendum i przekazuje go zainteresowanym na żądanie. Informacje te sporządza się na wzór informacji Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 9 sierpnia 2011 r. o uprawnieniach wyborców niepełnosprawnych w wyborach do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, zarządzonych na dzień 9 października 2011 r. (ZPOW-503-53/11), w szczególności podając terminy wynikające z kalendarza czynności w danym referendum.
37. W referendum lokalnym stosuje się odpowiednio przepisy art. 37c Kodeksu wyborczego dotyczące sposobu umieszczania obwieszczeń wyborczych w lokalu wyborczym oraz obowiązku udzielania przez członków obwodowych komisji wyborczych informacji o pytaniu (pytaniach) w referendum.

38. Zgodnie z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 20 lipca 2011 r. sygn. akt K 9/11 głosowanie w referendum lokalnym przeprowadza się w ciągu jednego dnia.

39. Głosowanie w referendum lokalnym, do czasu ustalenia przez radę danej gminy nowego podziału na obwody głosowania w trybie art. 14 ust. 1 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. Przepisy wprowadzające ustawę — Kodeks wyborczy, przeprowadza się w obwodach głosowania utworzonych na podstawie przepisów ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. — Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw.

Komisarz wyborczy obowiązany jest sprawdzić, czy zgodnie z art. 61b Kodeksu wyborczego, wójt wyznaczył co najmniej jedną obwodową komisję do spraw referendum na terenie gminy dla celów głosowania korespondencyjnego.

40. W przypadku wątpliwości związanych z przeprowadzaniem głosowania w obwodach, obwodowe komisje ds. referendum powinny kierować się odpowiednio wytycznymi Państwowej Komisji Wyborczej dla obwodowych komisji wyborczych, dotyczącymi zadań i trybu przygotowania oraz przeprowadzenia głosowania w wyborach do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, zarządzonych na dzień 9 października 2011 r. (M. P. Nr 80, poz. 806). Po przeprowadzeniu wyborów samorządowych w 2014 r. odpowiednie zastosowanie będą miały wytyczne Państwowej Komisji Wyborczej dla obwodowych komisji wyborczych wydane w związku z tymi wyborami.

Komisarze wyborczy, w związku z art. 167 § 1 pkt 7 Kodeksu wyborczego, mogą sporządzić stosowny wyciąg z wytycznych, ewentualnie dostosowując poszczególne regulacje do specyfiki danego referendum. Ponadto należy pamiętać o wskazaniu obwodowym komisjom ds. referendum na konieczność sporządzenia odpowiednio zmodyfikowanego zestawienia, o którym mowa w pkt 35 powołanych wytycznych.

41. W referendum lokalnym nie tworzy się obwodów głosowania w domach studenckich i zespołach domów studenckich, nie stosuje się także przepisów dotyczących głosowania na podstawie zaświadczenia o prawie do głosowania.

Nie ma również zastosowania art. 13a § 4 Kodeksu wyborczego dotyczący propozycji zmian siedzib komisji obwodowych, gdyż termin ustalony w tym przepisie upływa przed zarządzeniem referendum przez komisarza wyborczego.

42. Przepis art. 54 ustawy stanowi, że referendum przeprowadza się w stałych obwodach głosowania. Nie wyklucza to jednak możliwości utworzenia przez radę gminy w referendum lokalnym odrębnych obwodów głosowania w trybie art. 12 § 4-6 Kodeksu wyborczego.
43. W referendum lokalnym nie zbiera się i nie podaje się do wiadomości publicznej w trakcie głosowania informacji o liczbie osób uprawnionych do głosowania i liczbie osób, którym wydano karty do głosowania.
44. W przypadku referendum gminnego w sprawie odwołania zarówno rady, jak i wójta, obwodowej komisje do spraw referendum i gminna komisja do spraw referendum sporządzają protokoły odrębnie dla referendum w sprawie odwołania rady i w sprawie odwołania wójta.

Ważność referendum

45. Zgodnie z art. 55 ust. 2 ustawy referendum w sprawie odwołania organu jednostki samorządu terytorialnego pochodzącego z wyborów bezpośrednich jest ważne w przypadku, gdy udział w nim wzięło nie mniej niż $\frac{3}{5}$ liczby biorących udział w wyborze odwoływanego organu.

Warunek ważności referendum należy odnosić do tych wyborów powszechnych, ponownych albo przedterminowych lub wyboru nowej rady (np. rady gminy), w których odwoływany organ został wybrany. W odniesieniu do wójtów za podstawę do tej oceny należy przyjąć liczbę wyborców biorących udział w tym głosowaniu, które przesądziło o wyborze odwoływanego w referendum wójta, a więc liczbę głosujących w pierwszym głosowaniu, jeżeli ono zadecydowało o wyborze albo liczbę głosujących w ponownym głosowaniu, w którym wójt został wybrany.

46. Za liczbę biorących udział w wyborze odwoływanego organu należy uznać liczbę kart ważnych oddanych w tych wyborach.
47. Nie ma znaczenia, czy liczba osób, które wzięły udział w referendum wyniosła co najmniej 30 % uprawnionych do głosowania, bowiem wskazany w art. 55 ust. 1

ustawy warunek ważności referendum dotyczy wyłącznie referendum w sprawach innych niż odwołanie organu jednostki samorządu terytorialnego pochodzącego z wyborów bezpośrednich.

48. Jedynie w przypadku referendum w sprawie odwołania wójta wybranego przez radę gminy, dla oceny jego ważności stosuje się art. 55 ust. 1 ustawy o referendum lokalnym, który wymaga udziału w referendum 30% uprawnionych do głosowania. Dotyczy to sytuacji, gdy wybór odwoływanego wójta dokonany przez radę gminy wynikał z braku zgłoszenia kandydatów na wójta w wyborach bezpośrednich albo, gdy jedyny zgłoszony kandydat w wyborach bezpośrednich nie otrzymał więcej niż połowy głosów ważnych.

Zastosowanie wspomaganie informatycznego

49. W referendum lokalnym może być stosowane wspomaganie informatyczne zarówno obwodowych i terytorialnych komisji do spraw referendum, jak i komisarzy wyborczych.
50. Do wspomaganie informatycznego organów do spraw referendum stosuje się odpowiednio przepisy uchwały Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 27 września 2010 r. w sprawie określenia warunków i sposobu wykorzystania techniki elektronicznej w wyborach do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw, Rady m. st. Warszawy i rad dzielnic m. st. Warszawy oraz wójtów, burmistrzów i prezydentów miast (M. P. Nr 73, poz. 927). Po przeprowadzeniu wyborów samorządowych w 2014 r. odpowiednie zastosowanie będą miały uchwały Państwowej Komisji Wyborczej regulujące warunki i sposób wykorzystania techniki elektronicznej w tych wyborach.
51. W przypadku stosowania techniki elektronicznej przez obwodowe komisje do spraw referendum i/lub terytorialną komisję do spraw referendum komisarz wyborczy udostępnia nieodpłatnie oprogramowanie do wspomaganie informatycznego.
52. W przypadku niestosowania techniki elektronicznej przez obwodowe komisje do spraw referendum i terytorialną komisję do spraw referendum, komisarz wyborczy, w ramach czynności sprawdzających, zapewnia wprowadzenie

do systemu informatycznego „Platforma wyborcza” danych o wynikach głosowania i wynikach referendum.

Ogłaszanie protokołu terytorialnej komisji ds. referendum

53. Komisarz wyborczy przekazuje wojewodzie, w formie dokumentu elektronicznego, odpis protokołu terytorialnej komisji wyborczej, w celu ogłoszenia go w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Czynność tę komisarz wyborczy wykonuje na podstawie uchwały terytorialnej komisji do spraw referendum upoważniającej go do sporządzenia odpisu protokołu w formie dokumentu elektronicznego i przekazania wojewodzie. Uchwałę w tej sprawie terytorialna komisja powinna podjąć niezwłocznie po sporządzeniu protokołu wyniku referendum i przekazać komisarzowi wyborczemu wraz z protokołami, o których mowa w art. 63 ust. 4 ustawy.

Finansowanie przeprowadzenia referendum

54. Zgodnie z art. 40 ust. 1 zdanie pierwsze ustawy koszty referendum pokrywa się z budżetu jednostki samorządu terytorialnego, której dotyczy referendum. Art. 40 ust. 1 zdanie drugie i ust. 4 ustawy określają wyjątki od tej zasady dla kosztów czynności komisarza wyborczego; wydatki na ten cel pokrywane są z budżetu państwa, z części dotyczącej Krajowego Biura Wyborczego.

Podstawowe koszty referendum, w tym koszty obsługi administracyjnej komisji terytorialnych i obwodowych, zapewnienia tym komisjom techniczno-materialnych warunków pracy, koszty związane ze stosowaniem techniki elektronicznej przez obwodowe komisje do spraw referendum i terytorialną komisję do spraw referendum oraz diet przysługujących członkom komisji, pokrywane są zatem z budżetu jednostki samorządu terytorialnego, której dotyczy referendum. Wydatki komisarza wyborczego, o których mowa w art. 40 ust. 4 ustawy obejmują jedynie koszty bezpośrednio związane z czynnościami komisarza, w tym koszt ogłoszenia postanowienia o przeprowadzeniu referendum (art. 25 ust. 2) oraz koszt przygotowania kart do głosowania i dostarczenia ich do obwodowych komisji (art. 52 ust. 2).

Postępowanie z dokumentami z referendum

55. Do czasu wydania rozporządzenia na podstawie art. 8 § 2 Kodeksu wyborczego, do dokumentów z referendum lokalnego odpowiednio stosuje się przepisy rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 27 listopada 2002 r. w sprawie sposobu przekazywania, przechowywania i udostępniania dokumentów z wyborów organów jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. Nr 209, poz. 1781 i z 2005 r. Nr 25, poz. 210).
56. Przepisy, o których mowa wyżej mają również zastosowanie do wykazów podpisów niewykorzystanych przez inicjatora referendum (nieprzekazanych wraz z wnioskiem lub w związku z rezygnacją ze złożenia wniosku). Komisarz wyborczy obowiązany jest przyjąć od inicjatora referendum takie wykazy.